

Esad Ljubović

**SOCIOLOGIJA
BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DRUŠTVA¹**

**SOCIOLOGY
OF BOSNIAN-HERZEGOVINIAN SOCIETY**

Sažetak

U radu su izložene ideje autorâ o vezi s klasičnom i savremenom udžbeničkom literaturom sociološke nauke, zatim inovacije zasnovane na savremenoj misli u sociologiji, te najposlije analiza obilježja savremenog bosanskohercegovačkog društva.

Ključne riječi: društvo, društvena struktura, društvena zajednica, društveni individuum, socijalizacija, emancipacija, bosanskohercegovačko društvo, globalizacija

Summary

This article presents ideas of the author about the relation between classical and contemporary literature of sociology as science, as well as innovations based on contemporary thought in sociology and analysis of attributes of contemporary BH. society.

Key words: society, social structure, social community, social individual, socialization, emancipation, Bosnian-Herzegovinian society, globalization

¹ Prikaz udžbenika: Jusuf Žiga, Adil Dozić, Sociologija, OFF-SET Tuzla, 2006.

Nakon dva izdanja priručnika pod naslovom Uvod u sociologiju, 1997. i 2003. godine, autori Jusuf Žiga i Adil Đozić publiciraju 2006. godine udžbenik Sociologija, u situaciji kada se u relativno kratkom vremenskom periodu življenja dejtonske Bosne u našoj naučnoj javnosti javlja više ovakvih naučnih radova. Iz ovog aspekta, površno promatrano, 'inflacija' ovih i sličnih socioloških radova upućuje na zaključak da je rat protiv Bosne i Hercegovine osnovni motiv elaboracije društvenih problema. Naravno, ne treba ocjenjivati ovakve društvene događaje, koji animiraju kritičku misao na njihovo istraživanje i proučavanje, izvan konteksta cjeline kretanja društvene stvarnosti bosanskohercegovačkog društva, jer je dovoljno upozoriti na činjenicu da se i rađanje sociologije kao posebne društvene nauke javlja ponajprije kao proizvod i rezultat velikih društvenih preobražaja (Francuska buržoaska revolucija, 1789).

Stoga se u ovom našem primjeru može reći da se radi o jednom logičkom, prirodnom razvitku sociološke nauke u nas, koja upravo u ovom vremenu doživljava značajan napredak. I drugo na šta treba obratiti pozornost u vezi s pojavljivanjem ovog udžbenika jest napor autorâ da prezentiraju bitne promjene u sociološkoj nauci koje su se odigrale naročito u 20. stoljeću i koje su kako u teorijskom tako i u metodološkom pogledu predstavljale značajnu novinu. To se u vidljivom obliku izražava u strukturi tema ovog udžbenika:

- I Sociologija – znanstvena teorija društva
- II Povijesni razvoj sociološke misli
- III Osnovna sociološka stanovišta
- IV Savremene sociološke teorije
- V Predmet i metode sociologije
- VI Osnovni sociološki pojmovi
- VII Društvene grupe i organizacije
- VIII Stratifikacija i mobilnost društva
- IX Rad i fenomeni tržišnog sistema privređivanja
- X Politika i političke institucije
- XI Društvena pravila i odstupajuća ponašanja
- XII Najznačajniji pokušaj humaniziranja modernih društava
- XIII Odgoj i obrazovanje

- XIV Kultura i društvo
- XV Oblici društvene svijesti
- XVI Osnovna sociološka obilježja savremenog bosanskohercegovačkog društva

Na kraju je priložena bogata i raznovrsna građa (122 literarne jedinice) kao osnova glavnih teza autorâ.²

Iz ovog sažetog sadržaja strukture udžbenika može se prepoznati osnovna ideja autorâ da ostvare spoj klasične i savremene sociološke misli i da istaknu određene proturječnosti koje su se pojavljivale i koje se još uvijek javljaju, naročito u osnovnom zahtjevu ove nauke – da obuhvati cjelinu društvene zbilje i da otkrije tendencije njenog razvitka, što ćemo pokušati i pokazati kroz analizu tematskih područja udžbenika:

Sociologija – znanstvena teorija društva

U ovom odjeljku autori su za razliku od dosadašnjih udžbenika unijeli nekoliko značajnih novih pogleda odnosa sociologije i etnologije, antropologije, pedagogije, politologije i posebnih socioloških disciplina. Smatramo vrijednim pokušaj autora da markiraju važnost uspostavljanja veze opće sociologije s posebnim sociološkim disciplinama kao snažnog poticatelja razvoja opće sociološke teorije, odnosno razvoja kako teorijske tako i empirijske dimenzije sociološke nauke.

Drugo što smatramo značajnim jest raspravljanje o društvenom fenomenu od ogromnog interesa za savremenu sociologiju, a odnosi se na svakodnevno društveno iskustvo.

Činjenica je da sve više živimo u 'jednom svijetu', svijetu brzih promjena i velikih rizika, koji na različite načine prodiru u lokalne kontekste i naše intimne živote, te moment svakodnevnice ulazi u sociologiju u dva osnovna vida: kao govor o svakodnevnom i kao govor iz svakodnevnog.

² Paralelno s osnovnim tokom izlaganja sadržaja tema, u predtekstu svakog poglavlja, izdvojen je Pristup temi, čiji je smisao isticanje osnovnih metodoloških komponenti postavljene teme.

Zanimanje za temu svakodnevnog života posljednjih decenija doživljava procvat i postaje predmetom posebne sociologije 'sociologije svakodnevnog života'.

Jedan od razloga oživljavanja svakodnevnog života kao teorijskog pojma u drugoj polovini dvadesetog stoljeća jest nova orijentacija za smisleni način razvoja empirije u trenutku kada su se posebne sociološke discipline našle u opasnosti da potonu u puki empirizam. I najzad, u odnosu na matičnu disciplinu sociologija svakodnevnog života nije izvan njenog glavnog toka. Naprotiv, ona je zaokupljena pitanjima koja su bila središnja u klasičnoj sociologiji i nadovezuje se na njih, kao što je: priroda modernog odnosno postmodernog društva (susret pojedinca s tržišnim mehanizmima, birokratskom mašinerijom), porijeklo društvenog poretka (da li poredak spontano niče iz djelovanja pojedinca ili institucionalni okvir ima nezavisno djelovanje), korijeni motivacije ljudi da djeluju (da li je djelovanje instrumentalno ili normativno utemeljeno), problem vanracionalnih temelja društvenosti, uloga i tretman laičkih značenja u sociološkoj analizi.

Povijesni razvoj sociološke misli

U ovom odjeljku treba istaknuti, kao veoma značajnu novu činjenicu u našoj sociologiji, prezentiranje konkretnog, historijskog razvoja sociološke misli u Bosni i Hercegovini.

Time autori s pravom animiraju važnost proučavanja sociološke historije, jer je analiza sociološkog naslijeđa i utjecaja na današnji svijet i njegove promjene i te kako plodotvorna, o čemu zorno svjedoče dramatični događaji bosanskohercegovačkog društva u nedavnoj prošlosti.

Osnovna sociološka stanovišta

U ovom odjeljku se uz razlikovanje pozitivizma kao klasičnog sociološkog stanovišta i naturalističkih ideja konstatira njihovo prisustvo do našeg vremena.

Drugo što treba spomenuti jest izlaganje elitističkih teorija o društvu koje su postale dominantne u 20. stoljeću.

Marksistička misao u ovom odjeljku nije izložena bez apostrofiranja njene osnovne ideje – kritička analiza društvenih pojava i procesa, dakle ne u smislu još jednog od teorijskih pristupa u sociologiji.

Savremene sociološke teorije

U ovom odjeljku dat je pregled svih poznatih savremenih teorijskih pravaca, s posebnim naglaskom na funkcionalizam i strukturalizam, koji, i pored razvoja interakcionizma i etnometodologije, naročito u SAD-u, nisu izgubili svoje mjesto među dominantnim savremenim teorijama. Može se postaviti pitanje zašto je izostavljena marksistička teorija, jer je kritička teorija društva ne može nadomjestiti.

Eksplikativni pluralizam odnosno postojanje konkurentskih paradigmi, predstavljenih u udžbeniku, dovodi čitaoca do uvjerenja da se tu ne radi o krizi sociologije, nego da je to 'normalno' stanje sociologije u kojem ne prevladava jedna jedinstvena paradigma nego su uporedo, jedni pored drugih, pa i protiv drugih, prisutni vrlo različiti teorijski pristupi društvenoj stvarnosti.

Zanimljiv dio ovog odjeljka izložen je pod naslovom Zbog čega je savremena sociološka misao pred velikim izazovom?

Iako se izričito to ne navodi, vjerovatno je rasprava o ovom pitanju inspirirana knjigom Kita Dauta „Sociologija nakon Bosne“.

Osim navedenih izazova za savremenu sociološku misao, treba dodati i ona pitanja oko kojih se vodi stalna polemika, a E. Gidens ih označava kao osnovne teorijske dileme: struktura i djelovanje; konsenzus i konflikt; problem rada; i oblikovanje modernog svijeta.

Predmet i metode sociologije

Unutar ovog odjeljka autori, pored istraživačkog polja sociologije, izlažu osnovne probleme metodologije sociološke nauke s očiglednom namjerom da na prihvatljiv način, jezički jasno, studentima objasne proces naučnog istraživanja, te im tako približe sociološku nauku, odnosno da precizno izraze središnje elemente

ove nauke koja je najbliža društvu i animira studente na istraživanje složenih društvenih problema savremene stvarnosti.

Osnovni sociološki pojmovi

Ovaj dio udžbenika najmanje se razlikuje od drugih udžbenika sociologije čiji su autori iz naše ili drugih sredina.

Međutim, ono što i ovom odjeljku daje drugačiju boju, pa i značaj autorskog karaktera, jest da čovjeka stavlja u centar društvenog zbivanja, ne suprotstavljajući ga apstraktnom pojmu društva, kao i obrnuto. Ovdje valja istaći, u kontekstu rasprave o sličnosti i razlikama ljudskog društva i životinjske vrste, da ljudsko društvo u dosadašnjoj povijesti u određenim situacijama uprkos 'visokoj kulturi i civilizaciji', pada sa stanovišta osnovnih kriterija sebe samog (primjeri destrukcije kulturnih i civilizacijskih dobara, poniženja ljudskih života).

Društvene grupe i organizacije

Ovaj odjeljak obuhvatio je osnovni sadržaj teme i u tom pogledu nema nekih značajnih razlika u odnosu na koncipiranje ove problematike u drugim udžbenicima sociologije. Ono što je novo u odnosu na druge udžbenike jesu posebni primjeri eksplikacije određenih pojava koji su vezani za djelovanje društvenih grupa i organizacija, kao što su analiza birokratije, tehokratije, oligarhijskih ponašanja i organiziranja i djelovanja, kao i napora društvenih grupa za razvoj demokratije i demokratskih odnosa u društvu. Značajna je i sociološka rasprava o savremenim nacionalnim odnosima, kao i teorijsko propitivanje odnosa nacije i države, nacije i religije, s posebnim osvrtom na analizu značaja religijskog faktora u profiliranju nacije u Bosni i Hercegovini, te analize i kritike nacionalizma koji izražava konkretne odnose u savremenom svijetu.

Stratifikacija i mobilnost društva

U odnosu na dosadašnju strukturu udžbenika sociologije (osim u jednom primjeru ovakve vrste naučnih radova) ovaj odjeljak

predstavlja novi koncept istraživanja ovog područja, i to novi sa stanovišta savremene interpretacije stratifikacije i mobilnosti. I u elaboriranju ovih društvenih fenomena autori uspješno ostvaruju vezu klasične i savremene sociološke misli. Naime, Marksova i Veberova misao nije suprotstavljena misli Parsonsa i Milsa, nego zajedno ideje ovih pisaca tvore podlogu obuhvata svih dimenzija odnosa koji se izražavaju kroz društvenu stratifikaciju (klasnu stratifikaciju i mobilnost). Težnja ka teorijskim sintezama, ka prevladavanju tradicionalnih dihotomija, koja se jasno može uočiti u savremenoj sociologiji, jedna je od ideja vodilja ovog udžbenika.

Rad i fenomen tržišnog sistema privređivanja

Ova tema opredijeljena je praksom savremene stvarnosti društva i nastoji izraziti tu stvarnost kroz klasične kategorije: rad, podjela rada, profesija, tržište, do odnosa proizvodnje. U vezi s izlaganjem karakteristika tržišnog sistema privređivanja i u produžetku tipova proizvodnje moglo bi se postaviti pitanje da li je sistem tržišnog privređivanja previše afirmativno vrijedan, odnosno da li je taj sistem postavljen u apsolutnom smislu riječi.

Politika i političke institucije

Možda bi se na prvi pogled moglo pokazati da fenomen politike i političke stvarnosti dominira sadržajem sociologije kao nauke o društvu. Ali, prema poznatom francuskom sociologu Rajmonu Aronu svaka sociologija je politička sociologija, pa se s tog stanovišta može prihvatiti ova struktura kao tipična i temeljna za sociološku nauku. Zaista, politika u savremenom društvu zadobija takvo značenje da je sociologija ne može zaobići, odnosno tako je nametnuta društvenom životu da je postala središnja struktura socioloških istraživanja.

Ako se ovako promatraju odnosi sociologije i politike, onda je sasvim logično što autori ovog udžbenika glavne kategorije politike uzimaju u predmet analize (vlast, politički sistem, demokratija, javnost, političke stranke, država).

Društvena pravila i odstupajuća ponašanja

Ovaj dio udžbenika u odnosu na do sada publicirane udžbenike unutar bosanskohercegovačke produkcije je originalan. Ne bi se moglo prigovoriti autorima da u analizi ovih društvenih fenomena unose psihologističku varijantu kao primarnu za društvo, nego se radi o tome da su činjenice krize (moralne, psihičke, političke) veoma česte u savremenim društvima u cjelini, pa se ova analiza može shvatiti kao svojevrsni vid upozorenja na te značajne karakteristike savremenih odnosa u društvu.

Najznačajniji pokušaji humaniziranja modernih društava

Ovaj odjeljak sadržajno je orijentiran na moguće odgovore postavljenih pitanja i problema analiziranih u prethodnom odjeljku. Primjeri kako prevladati osnovne probleme, razne vrste kriza u savremenom društvu različitim pokušajima humaniziranja modernih društava vrijedni su po sebi kako za samu društvenu stvarnost tako i za društvenu nauku.

Odgoj i obrazovanje

U ovom dijelu udžbenika analiziraju se veoma značajna pitanja društva, zapravo ona koja su postala osnova našeg načina života.

Polazi se od interaktivnog odnosa društva i odgoja, čija sadržajnost se ispunjava razumijevanjem pojmova odgoj, obrazovanje, znanje, učenje i škola, a bez kojih se opet ne može definirati fenomen socijalizacije.

Nakon pregleda nekoliko važnih teorijskih pristupa obrazovanja, raspravlja se problem obrazovanja i društvenih nejednakosti te ekološko pitanje i obrazovanje.

Na kraju autori izlažu principe cjeloživotnog obrazovanja, pri čemu obrazovanje shvaćaju u novom svjetlu, vežući ga čvrsto za odgoj: „Ovovremenog 'začaravajućeg' čovjeka valja prizivati sebi i stalno ga, paradigmatički kazano, kultivirati-humanizirati, kako se ne bi ponovo sunovraćivao u zemlju ove ili one vrste.“

Kultura i društvo

Važnost ove problematike, kulture i društva, za konkretni društveni život nije potrebno posebno dokazivati. To je neosporno, ali je neosporno i da kultura u savremenim uvjetima izražava stepen razvijenosti ljudske zajednice. Pritom valja razlučiti kulturu od nekulture. Ovaj odjeljak udžbenika vrijedan je upravo zbog toga što se eksplicite razdvajaju kultura od nekulture, što se afirmiraju i odvajaju istinske kulturne vrijednosti od kiča, šunda itd., i što se umjetnost stavlja u središte kulturne emancipacije (dakle, kultura je društvena, a ne politička činjenica).

Oblici društvene svijesti

Važno je istaći da je religija unutar oblika društvene svijesti u ovom odjeljku na prvom mjestu ne samo zbog njene historijske nadmoćnosti nego i zbog njene univerzalnosti za cjelinu društva i njegove ukupne egzistencije. Taj jasan, precizan sociološki stav značajan je naročito za savremeno društvo u kojem je religija predmet ideoloških, političkih, partikularnih i drugih pojedinačnih interpretacija i shvaćanja koji je kao univerzalnu vrijednost dovode u pitanje. Veza religije u ovom kontekstu s moralom, filozofijom i naukom ona je značajna činjenica koja nije bila tako česta u dosadašnjim udžbenicima sociologije i koja religiju ne stavlja iznad nauke, kulture, morala, umjetnosti itd., kao i obrnuto, nego hoće da pokaže stvarnu ulogu ovih oblika društvene svijesti za ljudsko društvo i njegovu egzistenciju.

Osnovna sociološka obilježja savremenog bosanskohercegovačkog društva

Ovo je u Bosni i Hercegovini prvi put da se u udžbeniku sociologije tematizira konkretno (pojedinačno), bosanskohercegovačko društvo, i to kako u cjelokupnosti njegove historije egzistencije tako posebno u sadašnjem vremenu i s naznakom osnovnih tendencija daljnjeg razvitka.

Veoma su važna za našu savremenu sociologiju ona pitanja koja izražavaju sociološku prirodu i karakter društvenih odnosa, naročito multikulturalnost, multikonfesionalnost, multietničnost, koji su bili i ostali paradigma ovog društva.

Vrijednost ovog udžbenika je i u činjenici da, ne samo u ovom odjeljku, sabire i ističe značenje gotovo svih značajnih rezultata u oblasti sociološke nauke i sociološke misli u Bosni i Hercegovini.